

הדף היומי

מדרשית הדף היומי

הבית הרוחני שלך

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ת"

מסכת ברכות - דף מא

עיונים על הדף

"שיעורים", מהתורה או דרבנן?

לדעת רב חנוך, מבואר שהפסוק "ארץ חיטה שעורה" וכו', בא ללמד הלכות שיעורים. אמנם מסקנת הגמ' שלדעת רב יוסף בשם רב יצחק, הפסוק בא לחדש הלכות קדימה בברכות, א"כ אין מקור לשיעורי תורה מפסוק זה. ולכאורה למסקנת הגמ', עולה שהרי אין כתוב במפורש בפסוק את השיעורים, א"כ השיעורים הם דרבנן והפסוק הוא אסמכתא בעלמא.

בגמ' בסוכה ה, ב וכן בעירובין ד, א מבואר ששיעורין הם הלכה למשה מסיני. אמנם בירושלמי בתחילת מס' פאה יש משמעות שהלכות השיעורין הם מדרבנן וכן כעין זה עולה מדברי הגמ' במסכת יומא בדף פ' שכתוב שם שאם (הר"ל) אכל אדם דבר איסור צריך לרשום בדיוק כמה אכל היות וכאשר יבנה ביהמ"ק על כל כזית איסור יצטרך להביא בשגגתו חטאת ויכול להיות שבי"ד שבאותו דור ידונו גדול אחר לשיעור הנצרך להביא אדם לרשום בדיוק כמה אכל כדי שידע בא הזמן האם הוא מחוייב בקרבן או לא. מבואר מכאן ש"השיעור" הוא דרבנן ויכולים בי"ד שבאותו הדור לדון בשיעור להגדילו או להפחיתו.

ודבר זה צריך להבין היטב, אין לנו בעיה להבין שיש מחלוקת האם שיעורין הם הלכה למשה מסיני או שהם דרבנן, מחלוקות יש בכל מחמיו התורה ואלו ואלו דברי אלוקים חיים (מט"ן ו, ב). אלא שצריך להבין את הדעות שסוברות שיעורין הם דרבנן שהרי בשלמא אם נאמר שהלכות השיעורים הם הלכה למשה מסיני (יש לזה חוקף של דאורייתא ואכמ"ל) כאילו שכתוב בתורה שיעור אכילת איסור בכזית.

אכילת מצוה בכזית. איסור אכילה ביוה"כ ככותבת. שיעור המקוה מ' סאה וכו' וכו'. אולם אם שיעורים הם דרבנן, כמה מצה נצטרך לאכול עד שנדע שקיימנו מצות מצה הזית פיורו מספיק או שנצטרך לאכול כל הלילה מצה או אולי באמת יספיק כמה הרי אין לנו מהתורה שיעור. נכון שיש לחכמים כח לחדש הלכה בכל דבר (ש"י קוב"ש ח"ב ס"ג) אולם כאשר יהיה ספק בקיום דין תורה אם שיעורין רק דרבנן לא נדע מה צריך לקיים מהתורה.

אומרים הנצי"ב וכן בחידושי הגר"ז ביומא שבדאי ששיעורין נאמרו למשה מסיני, אלא היות ובזמן פטירת משה רבינו נשתכחו הלכות ובא עתניאל בן קנז והחזירם, אז לכן בירושלמי הגדירם ששיעורין הם הלכות מדרבנן היות והחזירם לאחר שנשתכחו.

אולם בפני משה על הירושלמי בתחילת פאה, נקט שמעיקרא דבר זה ניתן לחכמים כדי שהם יאמרו מה הוא השיעור לפי החשיבות אצל בני האדם. הפנ"י מציב את הדבר בקושיא, מדוע לפנינו נזכר שהשיעורים הם דרבנן, בעוד שבכמה מקומות נזכר שהם הלכה למשה מסיני.

ומבאר, 'אלו ואלו דברי אלקים חיים', ששיעורים הנזכרים ברמז בפסוק 'ארץ חיטה' יש בהם דברים שהם תלויים בסברא ובמעשה, כגון תרומת כלי בעלי בתים שאמרו עד שניקב בשיעור של רימון, הרי זה תלוי בסברת החכמים מתי בעל הבית משאיר את הכלי ולכן מוגדר לכו ועדיין טמא, ומתי מוציאו מביתו ואין כאן הגדרת 'כלי'. א"כ דבר זה בודאי מוגדר לדרבנן, שהרי בהלכה למשה מסיני הוא הילכתא בלא טעם, מה שאמרו לגבי שיעור טומאת הבגדים שעליו בבית המנוגע, שיהיה דווקא בכדי אכילת פרס פת חיטין, הרי אין סיבה מסברא מדוע טומאה תהיה בשלב מוקדם או מאוחר, א"כ בודאי זה מהלכה למשה מסיני, וכ"ש לגבי שיעור ככותבת שיעור הצואה בנורגרת, שהם דינים והלכות של עונשים כי כך גזרה חכמתו יתב"ש ע"י הלכה למשה מסיני.

נמצא שבסוגיא לפנינו לאחר שהביאו את הלכות השיעורים, והיה משמע שרב יצחק שלמד את הפסוק להלכות קדימה בברכות חלק על דברי רב חנוך, ולכן שאלו מהיכן ילמד את השיעורים. כאן לא שייך לתרץ 'הלכה למשה מסיני' שהרי כאמור יש דברים שהם מסברת חכמים כענין שיעור רימון טהרת הכלים.

אבל בגמ' בסוכה, שם הנידון היה לאורך גיסא, רבי חייא בר אשי אמר בשם רב, שהלכות השיעורים נלמדו הלכה למשה מסיני, וע"ז שאלו הרי הדבר נלמד מדברי רב חנוך מדין תורה, מדרשת הפסוק 'ארץ חיטה'. ולא שייך לתרץ שיעורים מדרבנן, שהרי שם הבינו בפשטות שהדרשה היא גמורה ללמד שיעורים מן התורה. ובהבנה זו למדו שהפסוק בא לשבח את ארץ ישראל שיש בה פירות בשיעור תורה הנזכרים, וכלפי ענין זה שיעור 'רימון' גם הוא מהדרשה וממהתורה הוא, שזה הפסוק בא לומר. ולכן לא אמרו דרבנן גרידא.

קדמה בברכות מחמת "סוג הברכה"

פסק המחבר (רי"א, ב) עץ קודם לשהכל. אדמה קודם לשהכל. עץ ואדמה מקדים מה שרוצה וי"א שיקדים עץ. (עין בסיכום הדף, בהארות מה שהבאנו בדברי החת"ס.)

ברכת העץ קודמת לשהכל, אפילו הדבר שברכתו שיהכל חביב עליו (מ"ב סק"ד). וכתב הפרי מגדים שמקדים העץ אפילו אם הדבר שברכתו שיהכל הוא חביב יותר מהעץ.

ברכת אדמה קודמת לשהכל, כאשר מביאים בין שרף ומרקחת פירות, יברך על המרקחת ורק אח"כ יברך על היי"ש.

בביאור הלכה (ד"ה וכן בורא פרי האדמה) הביא שהאליה רבה בשם השל"ה קרא תגר על אלו שמקדימים את הברכה על היי"ש, והביא שיש ללמד זכות, שם אינם רוצים לאכל לפני ששותים יי"ש, ולכן לא אמרו דרבנן גרידא.

מ"מ הכריע הביאור הלכה שלעולם יקדים את הברכה על המרקחת, שאם יברך קודם על היי"ש יתכן ויפסיד את הברכה על המרקחת, שהרי היא באה לתקן את חריפות היי"ש ולא מעוניין לאכלה בפני עצמה. **ברכת העץ וברכת האדמה**, י"א יקדים מה שרוצה, וממילא יהיה תלוי במחלוקת בסעיף א, **לשיטת הרא"ש** אין דין קדימה שהרי אין בברכותיהם שוות. **ולשיטת התוס'** יש קדימה ויברך על החביב, וא"כ מה שכתב המחבר על מה שירצה, נעמיד באופן ששניהם חביבים בשווה. וי"א, ברכת העץ קודמת לאדמה, כך שיטת הבה"ג וכן הכריעו האחרונים, אם לא שיש עוד צירוף, ונמצא כך: א. שניהם חביבים בשוה, עץ קודם. ב. אדמה חביב על העץ, יקדים אדמה. ג. אדמה ממין ז' ועץ לא ממין ז', מקדים מין ז'.

להשלמת ענין קדימה בברכות' עי' בקובץ המצורף, סיכום וביאור סימן ר"א בשו"ע ע"פ המ"ב.

סיכום הדף נושא היום: קדימה בברכות.

התבאר במשנה שחלקו רבי יהודה ורבנן, בקדימה בברכות, **לרבי יהודה** מקדים ברכה על ז' המינים, **ולרבנן** על אדמה שרוצה. **לדעת עולא**, כאשר **אין בברכותיהם שוות** (צנון וזית) מברך ב' ברכות ואין קדימה [1]. כאשר **ברכותיהם שוות** (זית ותפוח), **לרבי יהודה** מקדים ז' מינים, **ולרבנן**, חביב קודם. **ושאלו מדברי הברייתא** שמבואר שעל צנון וזית מברך על הצנון ופוסטו את הזית, א"כ מבואר שפוסט ולא מברך ב' ברכות. **וביארנו**, שהיה צנון עיקר וזית טפל ובכה"ג שאין עיקר וטפל מברך ב' ברכות. וכאשר בברכותיהם שוות, **לרבי יהודה** יברך על הזית שהוא מ' מינים, **ולרבנן** על החביב.

נחלקו דברי רבי אמי ורבי יצחק נפחא, ל"מ"ד, כדברי עולא, שחולקים רק באין בברכותיהם שוות. **ול"מ"ד**, חולקים אף באין בברכותיהם שוות. **וביאר רבי ירמיה** שחלקו בדין קדימה, **שלמד רב יוסף או רבי יצחק** שהמזכר מוקדם בפסוק מוקדם לברכה [2], "ארץ חטה שעורה וקנן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש". (והדרשה של רב חנוך ביחס לשיעורי תורה להלן, סבר רבי יצחק, שאין השיעורים אלא מדרבנן, והפסוק אסמכתא בעלמא).

לדעת רב חנוך, אין ללמוד מהפסוק הלכות קדימה בברכות, שלדעתו הפסוק מלמד שיעורי תורה, וכך, **'חטה'**, בטומאת נגעי בתים לטמא בגדים שעליו, צריך לשהות בשיעור של כדי אכילת פרס פת חיטה, בצורת חטה עם דבר שמלפתים בו את הפת. **'שעורה'**, עצם שיעור ששורה מטמא במגע ובמשא, ולא באהל. **'קנן'** שיעור רביעית לניזר [3]. **'תאנה'** שיעור גורגרת להוצאת שבת. **'רימון'**, כלי שנטמא טהרתו כאשר ישיבו, וכלי בעלי בתים שניקבו בשיעור של רימון טהורים. **'ארץ זית שמן'**, אמר רבי יוסי **ברבי חננאל**, רוב השיעורים הם בכזית: **'דבש'**, האוכל שיעור כותבת הגסה, היינו תמר גדול, חייב כרת.

לרב המנוגא ורב חסדא הגישו תמרים ורימונים, ברך רב המנוגא על התמר ראשון, **וביאר לרב חסדא**, שאף זה לפי הכלל של רב יוסף בשם רב יצחק, **היות** והרימון הוא חומשי לארץ הראשון, אבל התמר קודם היות והוא שני לארץ [4]. **אמר רב המנוגא**, מי יתן אחריך ואשמך תמיד.

פירות שבאו הסעודה אבל לא ללפת בהם את הפת, **לרב הונא ור"נ**, טעונים ברכה לפנינו ולא טעונים לאחריהם. **לרב ששת**, מברך לפנינו ואחריהם, **ולדעתו** אין דבר שטעון ברכה לפני ולא טעון ברכה אחרי, **למעט** פת הבא בכיסוין [5]. **לדעת רבי חייא**, פת פוטרת את כל המאכלים, ויין פוסט את כל המשקים.

אמר ר' הלכה, דברים שבאים מחמת הסעודה ללפת בהם את הפת, לא צריכים ברכה [6]. **מאכלים שבאים שלא מחמת הסעודה**, מברך לפני ולא אחרי [6]. **מאכלים שבדרך כלל באים לאחרי הסעודה**, אפילו שהביאים בתוך הסעודה מברך לפני ולא אחריהם [7].

ביאר בן חזניא, פת פוטרת את המאכלים הבאים מחמת הסעודה, אבל הפת לא פוטרת יין מפני שגורם ברכה לעצמו.

הארות
[1] שאל רש"י ד"ה אבל, מדוע לא יברך אדמה ופוסטו העץ. וביאר שמעולם רק בטעות שהיה לפניו מין אחד טעה וברך אדמה על העץ, יצא. אבל כאשר ב' מינים לפניו לא יצא ידי חובה אפילו בדיעבד. נקטו בתו"ה אבל, שברכת העץ כלפי האדמה לא נחשבת ברכה חשובה ומבוררת, כמו שהכל ביחס לאדמה. אמנם הג"ג פסק להלכה להקדים עץ לאדמה כיון שהיא מבוררת יותר. ועל פסק זה חזרו החת"ס אף בד"ה מיתב: [2] לרש"י ותוס' ענין זה של הקדמה לפי הסדר ב' מינים הוא לשיטת רבי יהודה בלבד. לדעת רבינו נחמיה, אף לרבנן במקום שאין לו משהו חביב יברך לפי הסדר בפסוק. תוס' ד"ה א"ר ירמיה. [3] מניין מתחייב כאשר אכל שיעור של רביעית מזנים חרצים או לולבי נפן, וביארו רש"י ד"ה כדי, ותו"ה נפן, שעיקר החידוש בדרשה זו שאין השיעור נמדד במים אלא ביין, שהיין יותר עבה ומחזיק נוזש [4] ביארו תו"ה זה, שאם ב' הפירות שווים בסמיכות לארץ, כגון חיטה וזית, הארץ הראשון קודם לארץ השני. [5] ברש"י ד"ה פת, ביאר שמחזר בספת הבא בכיסוין שהגישו לאחר סיום האוכל ואפילו לאחר ברכת המזון, ולא צריך ברכה אחריהם, כדן פת אורז וזוחן, וכוננו שמברך בורא נפשות ולא מעין שלש. ותו"ה אלא תמחה על דבר טובא, ונקטו שהביאו בסוף הסעודה לפני ברכת המזון, שברכת המזון פוטרת את פת הבא בכיסוין אפילו לדברי רב ששת. ופסקו תוס' כר"ה ור"נ שהם רבים לגבי רב ששת. [6] ברש"י ד"ה אין, מתבאר שהסברא היא משום שדבר שבא בתוך הסעודה, הפת היא עיקר והוא נטפל לפי ולכן לא צריך ברכה, וא"כ תו"ה הלכתא הקשו באריותיה מה החידוש מה הנושא הרי זה משהו. לרש"י כלפי הדברים שלא באים בתוך הסעודה, לרש"י הכוונה דיסא כרוב וכד' שענינים לשבוע, והם לא טפלים ללחם ולכן צריכים ברכה לפניהם, הא מיהא לא צריך לברך אחריהם כיון שברכתה"ן פוטרת, שהרי הם מיני מזונות, ותמחה בתוס', הרי מבואר שפת פוטרת כל משהו קדימה ושיטת החת"ס, שדברים הבאים בתוך הסעודה, הכוונה כל דבר שבא מחמת הסעודה ורגילים לאכולו עם פת, לא צריך לברך עליו שורה הפת פטרה אותו, אפילו לא יאכל עם פת. ומה שאמרו שלא בא בסעודה שצריך ברכה, הכוונה לפירות שאין דרך לאכל עם פת. [7] לתו"ה לאחר, הכוונה לפירות ושאר דברים, שהביאו לאחר סיום הסעודה ומשכו ידיהם מן הפת. ונקטו תוס' שהינם מין ז' לא נהג, שהרי עד ברכת המזון משא אין אנו מושכים ידיו מן הפת. [8] הדין ודברים בגמ', ביארו תו"ה אי הכי, שהרי יין עניינו לבא מחמת הסעודה א"כ מדוע שפת לא הפטור אותו. ותירץ הגמ' לרש"י ד"ה דגורם, משום שמברכים על יין מחמת חשיבות הברכה, שמברכים בנישואים, בקידוש וכו'. ולרש"י א משום שברכות התעלתה מעץ, לפנן. ותוס' הבינו בדבריו של שאר משקים יברך והכל. ור"ת סובר של לא צריך לברך אחריהם פת פוטרת. ובמחלו ויטרי כתב, שלע כוס וכו' של מים בסעודה יברך לברך שילכו כמו נבלה. ונקטו תוס' שיש פוסט כל משקים. וביאר שלא מברכים על 'מור' ברפ"ה, אלא רק על אכילת מור, משום שיש חובה לאכולו מוגדר כדברים הרגילים לבא מחמת הסעודה.